

Historiantutkimuksen tieteellisyyttä koskevan keskustelun konteksti on keskusteleva historian-tutkimus

Anonyymien kommenttipuheenvuoron tekeminen on jännittävää. Sain kommentoitavakseni tämän keskustelunavauksen tietämättä, kuka tai ketkä sen ovat kirjoittaneet. Refereelausunnot ja anonyymit kommenttipuheenvuorot ovat haastavia, koska niiden laatija joutuu olettamaan kommentoimalleen tekstille kirjoittajan. Emme puhu teksteille vaan toisille ihmisille. Vaikutelmani tästä keskustelunavauksesta on vahvasti se, että siinä kuuluu 2010-luvulla tuotteliaaseen keskusteluikään varttuneiden historiografien ja historianfilosofien ääni.

Jos tämä olisi normaali refereelausunto, se osallistuisi anonyymisti yksityiseen keskusteluun, jossa ovat läsnä vertaisarvioidun tekstin laatijoiden lisäksi ainoastaan pari kommentaattoria ja korkeintaan muutama toimittaja. Kirjoitan kommenttiani kaikille Historiallisen Aikakauskirjan lukijoille, mutta on minulla tietysti myös oletus siitä, minkä ikäluokan ja sukupolven edustajia arvioimani tekstin kirjoittajat ovat. Joskus vertaisarvioitavan tekstin kirjoittajaa koskeva oletus tosin menee metsään.

Olen kerran vertaisarvioinut etabloituneen emeritusprofessorin artikkelia kuvitellessa, että arvioinnin kohteena on väitöskirjaansa aloitteleva jatko-opiskelija. Arviosta tuli kirjoittajaa koskevan luulonni vuoksi opettavainen ja ohjaava. Kertasin ystävällisesti kirjoittajalle sellaisia artikkelinteon perusasioita, joita en olisi ottanut puheeksi, mikäli olisin tiennyt, kenelle ohjauspuheenvuoroni kohdistan. Saatan tämän kommentoimani puheenvuoron kanssa liukastua samaan miinaan kuin arvon emeritusta opastaessani, mutta se riski on nyt vain otettava.

Tie historiateoreettiseen reflektioon kulkee historiografian kautta

Kommentoitavan tekstin kirjoittajat kytkevät sanottavansa historianfilosofiseen ja yleisempään tieteenfilosofiseen keskusteluun. Heidän

viitekehyksessään näyttäytyvät esimerkiksi Deirdre McCloskey, Panu Raatikainen, Inkeri Koskinen, Herman Paul sekä muutama uudehko kotimainen historianfilosofinen artikkelikokoelma. Empiirisen historiantutkimuksen ja siihen liittyvien kontekstien kokemusperäinen taju on heidän ilmeistä filosofista oppineisuuttaan niukempaa. Tämän artikkelin yleisönä puolestaan ovat historiantutkijat, jotka ovat kaikki tutkineet menneisyyttä ja kirjoittaneet historiaa. He rakentavat tieteellisen itseymmärryksensä pikemminkin laaja-alaisen historiografian kuin historiantutkimuksista irrotetun historianfilosofian varaan. Jos filosofi siis haluaa puhutella historiantutkijaa ja keskustella historiantutkijan kanssa historianfilosofiasta, hänen kannattaa ottaa keskustelukumppaninsa historiografisen ajattelutapa huomioon.

Historiografinen tutkimus ja historiografiaan kytkeytyvien historiateoreettisten kysymysten käsittely vilkastui Suomessa 2000-luvun alussa. Keskustelun kentälle ilmestyi useita väitöskirjantekijöitä ja tutkimushankkeita. Rahoitustilanne oli hyvä. Puheenvuorot olivat kansainvälisiä. Kenneth Partti on tuoreessa väitöskirjassaan osoittanut, että Suomessa historianfilosofisesti ja historiografisesti suuntautuneiden tutkijoiden esiintulojen huippukausi ajoittuu 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälissä väittelivät historiografisesti reflektovalla ja historianfilosofista keskustelua tuolloin dominoinutta lingvististä käännettä eri tavoin kommentoivalla opinnäytteellä esimerkiksi Marja Jalava, Charlotta Wolff, allekirjoittanut (ja yli 30 muuta).¹ Nämä historiografit ovat myöhemmin vaikuttaneet Suomen eri yliopistoissa. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen sukupolvi edelsi, opetti ja ohjasi sitä historiografi- ja historianfilosofisukupolvea, joka nyt 2020-luvun kynnyksellä on kypsynyt post doc -vaiheeseen.

Historiografisten opinnäytteiden uusimman aallon tarkastelu osoittaa, että historian tutkimuksen käytänteiden teoreettiseen reflektointiin orientoituneita opinnäytteitä on tehty paljon. Opinnäytteitä on tullut ja tulolla useissa suomalaisissa yliopistoissa. Vuoden 2016 jälkeen esimerkiksi Oulun, Turun, Helsingin ja Jyväskylän yliopistoissa tarkastetut historiografiset väitöskirjat² osoittavat, että historiografisen tutkimuksen kenttä on tällä hetkellä Suomessa monipuolinen. Historiografit tai käsittehistorioitsijat eivät yleensä pidä itseään historianfilosofoina, vaikka käsittelevät tutkimuksissaan historiateoreettisia kysymyksiä.

Arvioitavana oleva keskustelunavaus on asemoitu historianfilosofiseen ja historiateoreettiseen keskusteluun, mutta intän, ettei tämä asemointi pelasta tekstiä esittämältäni vaatimukselta: ollakseen historioitsijoiden silmissä uskottava tällaisen keskustelunavauksen pitäisi kiinnittyä historiografiseen kontekstiin. Historianfilosofin kannattaisi tehdä kuten Kenneth Partti väitöskirjassaan: tutkia, millaisia suuntauksia historian tutkijat todella ovat edustaneet, ja sijoittaa heidän teoreettinen ajattelunsa sekä ajalliseen että oman aikansa historian tutkimukselliseen kontekstiin. Historiateoreettisilla orientaatioilla on historiansa.

Ajankohtainen kysymys historian tieteellisyydestä on nostettu esiin usein ennenkin

Keskustelunavaukselle valittu areena paljastaa, että tekstin yleisöksi halutaan historian tutkijoita. Jos yleisön halutaan tekstistä jotakin oppivan ja ymmärtävän, on yleisön ajattelun työkalut tunnettava. Historioitsijat ovat historiallisesti ajattelevaa väkeä. He mieltävät asemansa menneisyydestä tulevaisuuteen suuntautuvalla jatkumolla ja tuntevat ne edeltäjänsä, joiden teoreettista tai metodologista perintöä omassa työssään vaalivat.

Historioitsijat ovat tarkkoja ajoituksista. Kun tässä kommentoitava keskustelunavaus lähtee liikkeelle siitä, että historian tutkimuksen tieteellisyttä koskeva keskustelu on viime vuosikymmenet kierrellyt historian tutkimuksen objektiivisuuden mahdollisuutta, historian kirjoituksen ainutlaatuisuutta, historian kirjoituksen eli tulkintojen totuudellisuuden arviointia, historioitsija pohtii, onko näiden keskustelujen ajoitus viime vuosikymmeniin oikea.

Väite siitä, että keskustelu ajoittuu viime vuosikymmeniin sisältää paitsi ajoituksen, myös yleistyksen. Historioitsijalla on tapana heittäytyä myös perustelemattomien yleistysten kohdalla kriittiseksi. Kysymme, miten voit tietää sen, mitä väität tietäväsi. Historioitsija siis kysyy, kuka oikeastaan on keskustellut, mistä, kenen kanssa, missä ja koska. Allekirjoittaneen kaltainen historiografi herää myös muistelevaan toista sataa vuotta jatkuneita, historian tieteellisyttä käsittelevä keskustelua ja ihmettelee, eikö François Simiandin ranskalaisten historian tutkijoiden kanssa käymässä 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten keskusteluissa käsitelty juuri noita kysymyksiä.³ Ulottuvatko viime vuosikymmenet tässä peräti viime vuosisataa edeltävälle vuosisadalle?

Tekstin kirjoittajat kertovat tässä puheenvuorossa osoittavansa, että historiateoreettisessa keskustelussa ”yleiset käsitykset” historian tutkimuksen ominaispiirteistä tai jopa ainutlaatuisuudesta suhteessa muihin tieteenaloihin on syytä kyseenalaistaa. Tässä kohtaa kaltaiseni historioitsija alkaa heti kysellä: Keiden esittämät käsitykset? Missä keskusteluissa ja kenelle esittämät? Miten niin yleiset ja keiden keskuudessa yleiset? Ja ennen kaikkea: koska yleiset, mistä lähtien yleiset ja mihin asti yleiset? Onko ne ”yleiset” käsitykset esitetty tässä parhaillaan ohikiitäneessä 2010-luvun lopun suomalaisessa keskustelussa,

1. Kokonaiskuvaa suomalaisen ja ruotsalaisen lingvistisen käänteen suuntaan orientoituneen historiografian kentästä esittelee ansiokkaasti Kenneth Partti tammikuussa vuonna 2020 Jyväskylän yliopistossa tarkastetussa väitöskirjassaan. Kenneth Partti, *Taking the Language of the Past Seriously. The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010*. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/66776>.
2. Laadukkaita esimerkkejä suomalaisen historiografian uusimmasta aallosta ovat esimerkiksi Heta Aali, *Merovingian Queenship in Early Nineteenth-Century French Historiography*. Turun yliopiston julkaisuja. Humaniora: 429. Turun yliopisto 2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6742-1> ja Petteri Norring, *Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismainen yhteiskuntahistoria*. Helsingin yliopisto 2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4287-0>.
3. Ks. esim. Anna Sivula, *Kysymyksiä ja voimaviivoja. Marc Blochin historian tutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö*. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis, Sarja C, Scripta lingua fennica edita 241. Turun Yliopisto 2005, 71–124 ja passim.

1870-luvun Saksassa käynnistyneessä hyvin pitkässä keskustelussa, vai ehkä 1950-luvulta lähtien Euroopassa ja Yhdysvalloissa velloneessa historian tieteellisyyttä koskevassa keskustelussa? Vai kenties siinä lingvististä käännettä, historian diskursseja ja historian esitysten uskottavuuden perusteita pohtineessa keskustelussa, johon allekirjoittanut itsekin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälin väittelijöiden joukossa osallistui? Ensimmäinen opetukseni artikkelin kirjoittajille on: jos puhutte historian-tutkijoille historiantutkijoista, muistakaa, että he haluavat heti tietää, keistä te puhutte. Tässä artikkelissa mainitaan nimeltä vain muutama suomalainen historiantutkija. Olisi luultavasti kannattanut analysoida laajempaa otosta ja muistaa, että historiateoreettisten keskustelujen jatkumot ovat pitkiä.

Artikkelin keskeinen väite on: ”Historiantutkimuksen tietoteoreettiset kysymykset eivät poikkea perustavanlaatuisesti muista tieteenaloista, ja sitä on pidettävä tieteellisenä.” Ilahduin kovasti tämän väitteen näkemisestä. Esimerkiksi oma historiografinen tutkimuskohteeni Marc Bloch (1886–1944) ei missään aktiivisen tutkijauransa vaiheessa epäillyt historiantutkimuksen tieteellisyyttä. Koska historiantutkijat ovat hyvin tietoisia oman tieteenalansa tutkimusperinteestä, on oikeastaan vaikea nähdä tuon ydinväitteen uutuusarvoa. Tuollakin käsityksellä on ollut kannattajakuntansa jo vähintään sata vuotta.

Pysähdyn pohtimaan, olisiko tämä teksti peräti osoitus myöhään Suomeen rantautuneesta uusblochilaisesta aallosta? Otsikon ”Vertaileva historianfilosofia ja totuudenjälkeinen aika” alla on varsin blochilaisia elementtejä. Ranskassahan Bloch-renessanssia nähtiin vuosina 1989–1995, ja se koki kevyen uudelleenlämmityksen vuonna 2002 Ricoeurin viimeistä merkittävää historianfilosofista teosta koskevan debatin yhteydessä.⁴ Tästä näkökulmasta voi jopa kysyä, mahtaako tämä kommentoimani teksti edustaa, ehkä tietämättään, eräänlaista uusblochilaista historianfilosofista käännettä? Ehkä aiheeseen kannattaa palata jonkin myöhemmän artikkelin yhteydessä, kun kirjoittajat ovat ensin ankkuroineet historiantutkimusta koskevia tulkintojaan historiografi-

seen kontekstiin ja myös perehtyneet historian tutkimusperinnettä Suomessa todella artikuloineisiin metodologisiin keskusteluihin.

Katsauksen rajaus ”keskusteluun, jolla on ollut merkitystä suomenkieliselle historiantutkijoiden yhteisölle” on outo, koska tästä keskustelun-avauksesta ei käy ilmi, miten tätä suomalaisten historiantutkijoiden keskuudessa aktualisoitunutta ja merkitsevää tai vaikuttavaa keskustelua on tutkittu. Ei kai ole ollut tarkoitus tarkastella pelkkiä suomen-, ruotsin- tai englanninkielisistä keskusteluista juontuvia merkityksellisyyksiä? Tämä rajaus ei myöskään vapauta kirjoittajia velvoitteesta ymmärtää, miten suuri vaikutus esimerkiksi 1900-luvun puolivälin italialaisilla ja ranskalaisilla historioitsijoilla on ollut suomalaisten omaksumaan ja soveltamaan historia-teoriaan. Kannattaa myös muistaa suomalaisten historiantutkijoiden oma aktiivisuus muissa kuin englanninkielisissä teoriakeskusteluissa. Suomalainen historiantutkijoiden yhteisö on ollut, ja on edelleenkin, ylijäräinen ja kielitaitoinen.

Objektiivisuus ja isoismurhat

Johdattelun jälkeen keskustelunavaus jämäköityy ja hyvin etenevän käsittelyn lomassa alkaa pilkkahdella kiinnostavia huomioita: kirjoittajat avaavat tuoreiden historianfilosofisten kontribuutioiden valossa esimerkiksi sitä, mitä historiantutkimuksen tai tieteen objektiivisuudella oikeastaan ymmärretään Suomessa ja vähän muuallakin 2010-luvulla. Objektiivisuus näyttäytyy eriteltyinä, avattuna, ja painolastista riisuttuna käsitteenä. Se on mahdollista ja suorastaan tieteellisyyden tae. Tässä kohtaa herään kysymään, olisiko kirjoittajien painittava hetki sellaisen termin ja tradition kuin ”positivismi” kanssa. Varoiton, että positivismin voi ymmärtää monella tapaa, positivismia on oikeastaan ollut useita, ja etenkin historiantutkimukseen sovellettuna käsite ei ole ihan helpompia haltuun otettavia... mutta onnea yritykseen!

Objektiivisuuden mahdollisuuden pohdiskelun jälkeen kirjoittajat siirtyvät esittelemään post-narrativistisen historiografian filosofiaa. Esittely jää kevyeksi, mutta Jouni-Matti Kuukkasen 2010-luvun puolivälissä kehittämä, metodologisista

4. Tästä lähemmin esim. Gérard Noiriel, *Penser avec, penser contre: Itinéraire d'un historien*. Belin 2003; Gérard Noiriel, *Sur la "crise" de l'histoire*. Belin 1996, erityisesti s. 119–121. Kyse on narrativistien inspiroimista teoriakeskusteluista, joissa Noiriel edustaa historiantutkimuksellista näkemystä.

lähtökohdista ponnistava historiateoreettinen viitekehys vaikuttaa käyttökelpoiselta. Ricoeuria omassa väitöskirjassaan soveltunut historiografi päättää lisätä (pitkälle) lukulistalleen vähän Kuukkasta.

Keskustelunavauksen kirjoittajat tunnistavat nykyisessä (mitä se sitten tarkoittaneekaan, kenties viimeisen varttivuosisadan aikaisessa) historianfilosofisessa keskustelussa ”narrativismia”, ”rankelaista” naiivia realismia ja empirismia sekä postmodernia skeptisismia. Saan päänsäryn ajatuksesta, että minun pitäisi historian tutkijana tai historiateoreettisena ajattelijana löytää itseni tuosta koordinaatistosta. Se tuottaa liikaa anomalioita. En myöskään usko, että vaikkapa Paul Ricoeurin historianfilosofiat ovat jäännöksittäisesti asemoitavissa noilla koordinaateilla.

Katsauksen kirjoittajat sijoittavat ”nykyisen” historiateoreettisen keskustelun (yhtään keskustelijaa nimeltä mainitsematta, mikä tietysti taas laukaisee edellä kuvailemani kyselyreaktion!) ”rankelaisten” historioitsijoiden – naiivien realistien tai empiristien – ja postmodernin tietoteoreettisen skeptismin väliselle janalle ja toteavat: ”todellisuudessa vain harva historian tutkija sijoittunee näihin ääripäihin”.

Näin varmasti on. Me 2000-luvun puolivälissä väitöskirjojamme tehneet ja romaanisen kielialueen kummallisista teoreetikoista inspiroituneet historian tutkijat emme luontevasti sijoitu edes noiden tässä tekstissä kuvattujen janojen määrittämään kolmiulotteiseen koordinaatistoon. Ehkäpä tuollaiset janat ja niiden määrittämä nykykeskustelujen kenttä kannattaisi piirtää yhdessä historian tutkijoiden kanssa? Meiltähän voi kysyä, miten me ajattelemme. Kuolleiden historioitsijoiden ajatuksia joutuu tutkimaan heidän jäämistönsä välityksellä, mutta me nykyiset keskustelijat olemme vielä elossa.

Tämän monella tapaa ansiokkaan keskustelunavauksen kirjoittajat ovat rakentaneet menneen ja tulevan välisen vastakkainasettelun oletetusti oman ikäluokkansa ja opinnäytteitään ohjannutta ikäluokkaa reippaasti edeltävään ikäluokkaan kuuluvien emeritusten välille. Meneisyyden historiateoreettisia näkemyksiä, joista tämän tekstin kirjoittajat erottautuvat, edustavat tekstissä nimeltä mainittuina Heikki Ylikangas, Markku Hyrkkänen ja Jorma Kalela. Isän- tai äidinnurhan sijasta tässä on siis tekeillä isoisän-

murha. Kirjoittajien suhde Kalelaan vaikuttaa tosin kaksijakoiselta, sillä Kalela puhuu tekstissä sekä analyysin kohteena että historian tutkimuksen luonnetta valottavana asiantuntijana. Asia yhteydestä ei aina selviä, kummassa roolissa hän on. Jorma Kalela itse varmaankin haluaisi muistuttaa kirjoittajille, että menneisyyden ihminen on kohdattava reilusti, oikeutta tehden, vaikka hän satuisikin olemaan emeritusprofessori. Olisiko ollut reilua antaa emerituksille puheenvuoro?

Erottautuva ja historianfilosofista identiteettityötä tekevä tutkijasukupolvi esittäytyy?

Herää kysymys, mitä mieltä isoisänmurhassa on, kun tarjolla on mahdollisuus isän- ja äidinnurhaankin. Oliko erottautuminen omien ohjaajien ja opettajien sukupolvesta kirjoittajien urakehityksen näkökulmasta liian riskialtista? Historiaoppiaineiden nykyisistä professoreista moni on väitellyt 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tai 1990-luvulla. Pelkäsivätkö kirjoittajat, että tämä vallassa oleva sukupolvi voisi ärtyä konfrontaatiosta ja painaa ärsyttäjien nimet mieleensä? Jos näin on, voin lohduttaa, että pelko on turha. Meidän tutkijasukupolvemme on valmis keskustelemaan.

2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tai 1900-luvun viimeisellä vuosikymmenellä väitelleitä historiateoreetikoita ei kuitenkaan voi sitaista yhteen parista suomalaisesta emerituksesta punotulla nippusiteellä. Tämä jengi on siihen liian monimuotoista. Pyydän, ettei meitä kaikkia leimata esimerkiksi ”narrativisteiksi”, vaikka saatamme, ilman eksplisiittisiä tietoteoreettisia sitoumuksia, joskus olla sitä mieltä, että historian tutkimukseen perustuvalla historian kirjoitukselle on ominaista jokseenkin kerronnallisen muoto.

Pidän hyvänä asiana sitä, että keskustelunavauksen kirjoittajat asettuvat kannattamaan tiedeyhteisön vakiintuneita arviointikäytäntöjä. He ovat sitä mieltä, että ne vahvistavat tieteen objektiivisuutta – tai peräti historian tutkimuksen tieteellisyyttä. Vertaisarviointi on minunkin mielestäni välttämätöntä, vaikka se käytännössä teetääkin yksillä ja samoilla ihmisillä kohtuuttomasti vapaaehtoistyötä.

Wissenschaft- ja science-käsitteiden eroa on tässä katsauksessa käsitelty nokkelasti, mutta mitään erityisen ajankohtaista tai uutta histo-

riateoreettista maisemaa sen käsittely ei sinänsä avaa. Kiinnostavan maiseman mielestäni olisi avannut, jos kirjoittajat olisivat läpi koko katsauksen kuljettaneet historian, historiankirjoituksen ja historiantutkimuksen kompleksista yhteenkietoutumaa mukanaan. Historiantutkijan käsityötaito nimittäin perustuu kyvylle yhdistää nämä kolme erilaista menneisyyden käsittämi-

sen dimensiota. Sitä me historioitsijat emme tietenkään paljasta, miten se yhdistäminen todella tapahtuu.

Anna Sivula on historiografi, yleisen historian dosentti ja Turun yliopiston kulttuuriperinnön tutkimuksen professori. **Sähköposti:** ansivu@utu.fi